

مجموعه معانیسم میادین علوم انسانی اسلامی

تجسس

مؤلفان:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد حسن حائری

دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

دکتر نصرالله شامی

استاد دانشگاه اصفهان

احسان علی اکبری بابوکانی

دانشجوی دکترای فقه و حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۵۹ - ۱۳۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
www.ketabesadiq.ir
دانشگاه امام صادق (ع)

تجسس (مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی) ■ تألیف: دکتر محمد حسن حائری - دکتر نصرالله شاملی - احسان علی اکبری بابوگانی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) نمایه‌سازی: رضا دیبا چاپ اول: ۱۳۹۱ ■ قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۵۹-۷

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: اکبری، محمد حسن
عنوان و نام پدیدآور: تجسس / اثر محمد حسن حائری، نصرالله شاملی، احسان علی اکبری بابوگانی.
مشخصات نشر: تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۲۸۴ ص.
فهرست: مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۵۹-۷
وضعیت فهرست نویسی: فهرست نشده
پادداشت: کتابنامه: ص ۲۵.
پادداشت: نمایه
موضوع: جاسوسی (فقه)
موضوع: جاسوسی — جنبه‌های حقوقی
موضوع: حق حریم شخصی
شناسه افزوده: شاملی، نصرالله ۱۳۳۲ -
شناسه افزوده: علی اکبری بابوگانی، احسان ۱۳۶۶ -
رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۶/۱۹۸BP
رده بندی دیویی: ۳۷۷/۳۷
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۷۷۰۸۹

فهرست مطالب

.....	سخن نویسر	۹
.....	مقدمه	۱۱
.....	فصل ۱. کلیات	۱۳
.....	۱. بیان محل نزاع و پرسش اصلی پژوهش	۱۴
.....	۲. اهمیت و جایگاه فقهی	۲۴
.....	۳. پیشینه و سابقه‌ی تاریخی	۲۷
.....	۴. اهداف و ثمرات پژوهش	۲۹
.....	۱-۴. اهداف و ثمرات نظری	۲۹
.....	۲-۴. اهداف و ثمرات عملی و کاربردی	۳۰
.....	۵. روش تحقیق	۳۰
.....	۶. محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق	۳۱
.....	۷. سؤالات اصلی پژوهش	۳۱
.....	۸. فرضیه‌ها	۳۲
.....	فصل ۲. تعاریف و مفاهیم بنیادین	۳۲
.....	۱. تجسس	۳۲
.....	۱-۱. معنای لغوی	۳۴
.....	۲-۱. معنای اصطلاحی	۳۹
.....	۱-۲-۱. تعریف تجسس در متون فقهی و روایی	۳۹

۴۲	۱-۲-۲. تعریف حقوقی و قانونی
۴۳	۲. حریم
۴۴	۱-۲. واژه شناسی حریم
۴۷	فصل ۳. مفهوم شناسی حریم خصوصی افراد در علم حقوق
۴۷	۱. مفهوم شناسی حریم خصوصی افراد در علم حقوق
۴۸	۱-۱. دیدگاه‌ها، مبانی و تعاریف مفهوم حریم خصوصی
۴۸	۱-۱-۱. دیدگاه‌ها و مبانی
۵۱	۲. حریم خصوصی افراد در میزان تعاریف
۵۷	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۶۱	فصل ۴. حریم خصوصی افراد در ترازوی فقه شیعه
۶۳	۱. مبانی عقلی
۶۴	۱-۱. قضاوت و حدان (حکم اولیه وجدان)
۶۵	۲-۱. ممنوعیت عقلی و لایم بر دیگران
۶۵	۳-۱. ممنوعیت و حرمت عقلی الم
۶۵	۴-۱. حرمت عقلی مقدمه حرام
۶۵	۲. عناوین ممنوعه و حرام مرتبط با حریم افراد
۶۶	۱-۲. ممنوعیت تجسس و پیگیری عیوب
۷۱	۲-۲. ممنوعیت سوءظن و وجوب حسن ظن
۱۰۰	۳-۲. ممنوعیت غیبت
۱۰۵	۴-۲. ممنوعیت اشاعه فحشاء و منکر
۱۰۷	۵-۲. ممنوعیت افشای اسرار افراد
۱۰۹	۶-۲. ممنوعیت سخن‌چینی و نیمه
۱۱۰	۷-۲. ممنوعیت ورود به منزل افراد
۱۱۵	۸-۲. حرمت استراق سمع و بصر
۱۱۷	۹-۲. ممنوعیت ایذاء و آزار، هجو، مسخره کردن و انتساب القاب ناروا به افراد
۱۱۹	۱۰-۲. ممنوعیت قذف
۱۱۹	۱۱-۲. وجوب حجاب و ستر و کوتاه کردن نگاه
۱۲۱	۱۲-۲. سخت‌گیری در ادله‌ی اثبات جرائم علیه حریم افراد

۱۲۳.....	۲-۱۳. توصیه به مخفی نگهداشتن گناه.....
۱۲۵.....	نتیجه‌گیری.....
۱۲۹.....	فصل ۵. پژوهش در ادله‌ی انواع تجسس نامشروع.....
۱۲۹.....	مقدمه.....
۱۳۰.....	۱. تجسس از حریم افراد.....
۱۳۰.....	۱-۱. حکم تکلیفی و ادله‌ی آن.....
۱۳۱.....	۱-۱-۱. دلیل عقل.....
۱۴۴.....	۱-۱-۲. آیات.....
۱۵۶.....	۱-۱-۳. روایات.....
۱۶۶.....	۱-۱-۴. استنباطی متعارف.....
۱۶۷.....	۱-۱-۵. بنای سلاسه.....
۱۶۸.....	۱-۱-۶. اجماع امامان مسلمین و بداهت دین.....
۱۷۲.....	۲. تجسس بر ضد حکومت اسلامی.....
۱۷۲.....	۲-۱. حکم تکلیفی.....
۱۷۲.....	۲-۱-۱. دلیل عقلی.....
۱۷۴.....	۲-۱-۲. آیات.....
۱۷۶.....	۲-۱-۳. روایات.....
۱۷۶.....	۲-۱-۴. اجماع مسلمین.....
۱۷۶.....	نتیجه‌گیری.....
۱۷۹.....	فصل ۶. احکام وضعی انواع تجسس نامشروع.....
۱۷۹.....	۱. (برخی از) احکام وضعی نقض حریم و تطلع از حریم دیگران.....
۱۸۱.....	۱-۱. موارد ضمان.....
۱۸۱.....	۱-۲. موارد عدم ضمان.....
۱۸۱.....	۲. احکام وضعی تجسس بر ضد حکومت اسلامی.....
۱۸۲.....	۲-۱. کیفر جاسوس علیه حکومت اسلامی.....
۱۸۵.....	فصل ۷. تجسس مشروع.....
۱۸۵.....	مقدمه.....
۱۸۵.....	۱. تفحص و تجسس در امر ازدواج.....

۲. تفحص و تجسس از کودک، نوجوان و جوان توسط ولی او ۱۹۱
۳. تجسس و تفحص در اطراف چیزی که افشای آن جائز است ۱۹۳
۴. تجسس مفتیان به انگیزه و غرض شرعی و عقلایی صحیح ۱۹۳
۵. تجسس و تحقیق در مورد امام جماعت ۱۹۷
۶. تجسس در مقام ادای تکلیف واجب نصیحت ۱۹۸
۷. تجسس از کسی که خود سائر عیوب و اسرار و گناهانش نیست ۲۰۰
۸. تجسس جهت حفظ عرض و آبروی افراد ۲۰۲
۹. تجسس جهت تعیین وصی، قیم و وکیل در امور اولاد ۲۰۴
۱۰. تجسس، نفقه و تفحص حاکم و حکومت اسلامی ۲۰۴
- ۱۰-۱. از احوال محرومان و افراد جامعه اسلامی ۲۰۵
- ۱۰-۲. برای گزینش کارگزاران حکومت اسلامی ۲۱۳
- ۱۰-۳. احوال و احوال کارگزاران در مناصب حکومتی ۲۲۲
- ۱۰-۳-۱. احوال عقلی ۲۲۲
- ۱۰-۳-۲. دلیل نقل (آیات و روایات) ۲۲۳
- ۱۰-۳-۳. بنای عقلی هم ۲۲۹
- ۱۰-۴. برای کشف اخلاص و معارف رعیت ۲۲۹
- ۱۰-۵. از دشمنان ۲۳۰
- ۱۰-۵-۱. دشمن داخل ۲۳۱
- ۱۰-۵-۲. دشمن خارجی ۲۴۲
- ۱۰-۶. دلیل عقلی ۲۴۲
- ۱۰-۶-۱. وجوب حفظ نظام ۲۴۲
- ۱۰-۶-۲. حرمت اختلال در نظام ۲۴۴
- ۱۰-۶-۳. ظلم بودن حرمت تجسس ۲۴۴
۱۱. تجسس از دشمن در سیره رسول اکرم (ص) ۲۴۷
۱۲. مفاد قاعده «لاضرر» ۲۵۲
- فهرست منابع و مأخذ ۲۵۳
- نمایه ۲۷۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 «الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ»
 (قرآن کریم. سوره مبارکه الرحمن (۵۵). آیات شریفه ۳-۱)

سخن ناشر

این واقعیتی که علم دینی توحیدی دارد آموزه‌ای سترگ برگرفته از کلام وحی می‌باشد، انجا که خداوند متعال، بر «تعلیم» به مثابه «مقامی الوهی» — عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (قرآن کریم. سوره مبارکه العلق (۹۹). آیه شریفه ۵) — و «علم» به مثابه «عطیه‌ای الهی» وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (قرآن کریم. سوره مبارکه طه (۲۰). آیه شریفه ۱۱۴) —، تأکید ورزیده و بدین ترتیب، افق‌ی تازه را در مسیر علم‌اندوزی مشخص می‌سازد که امروزه با عنوان «علم دینی» از آن تعبیر می‌شود.

دانشگاه امام صادق علیه السلام حسب رسالت اولیه‌اش، تاکنون تلاش مستمر و گسترده‌ای را در دو حوزه تعلیم و تربیت، جهت عملیاتی نمودن این آرمان اصیل و کاربردی اسلام، به انجام رسانیده که ثمره آن، پرورش نسل‌تازه‌ای از فارغ‌التحصیلان و انتشار مجموعه‌ای ارزنده از آثار در حوزه علم انسان‌های اسلامی می‌باشد. با اینحال، باید توجه داشت که عرصه علم و علم‌آموزی را حدّ و اندازه‌ای نیست و تلاش برای توسعه مرزهای دانش در افق اصول هنجاری دین، امری مستمر و بی‌انتهاست.

بر این اساس، معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام همزمان با عملیاتی نمودن طرح‌های نخستین در زمینه طرح مباحث میان‌رشته‌ای با تأکید بر معارف اسلامی در حوزه علوم انسانی، اقدام به تدوین و اجرای طرح‌های تکمیلی‌ای نمود که سطح عالی‌تری از تولید دانش را در این خصوص دنبال می‌نماید. طرح تحقیق، تولید و انتشار مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، از جمله پروژه‌های راهبردی دانشگاه به شمار می‌آید که از نیمه دوم سال ۱۳۸۹ در دستور کار اداره کل پژوهش دانشگاه قرار گرفت. هم‌اکنون خرسند هستیم که ثمرات این جهاد علمی را می‌توانیم خدمت اساتید، دانشجویان و محققان ارجمند تقدیم نماییم.

مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، در پی آن است تا عمده‌ترین مفاهیم (دینی، دینی و برون‌دینی) را در این حوزه، به بحث، بررسی و تحلیل بدارد. در این خصوص از همیاری تمامی کارشناسان برجسته و آگاه به علم انسانی اسلامی استقبال به عمل می‌آورد. در این طرح، مفاهیم با تأکید بر اصول دینی و در چارچوب گفتمان «اسلامی» مورد بررسی قرار گرفته و سعی می‌شود تا در قالب الگویی واحد، مبانی و اصول مورد نظر و نحوه کاربست آنها برای مخاطبان تبیین شود.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام ضمن درخواست از تمامی پژوهشگران متعهد و آگاه برای همکاری با دانشگاه، یادگی خود را جهت دریافت نقدهای سازنده با هدف ارتقای متون منتشر شده در چاپ‌های بعدی اعلام می‌دارد. امید آن که شاهد تقویت و گسترش هر چه بیشتر ایده «علم دینی» در آینده نزدیک باشیم.

والله الحمد

وَأَلَّا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

(قرآن کریم، سوره مبارکه الاعراف (۷)، آیه شریفه ۵۴)

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام

مقدمه

پژوهش در موضوعات جدید و مستحدثه در علوم انسانی از جمله بایستی‌های مهم تقان علوم انسانی می‌باشد چه آنکه پرداختن به این موضوعات به لحاظ نیاز جوامع اولاً و به لحاظ اینکه اهتمام فقه در تمام عصور و امصار پرداختن به این موضوعات است، حائز اهمیت والایی است و پویایی فقه در گروه پرداختن به این دسته از موضوعات است. در بین این موضوعات گروهی ما هم ادین علوم انسانی را تشکیل می‌دهد که فروعات بسیاری از این دسته از موضوعات استخراج می‌گردد و بر این موضوعات آثار عدیده‌ای از لحاظ علمی و علمی مترتب می‌باشد. در این میان یکی از مفاهیم مستحدث و بنیادین در حوزه فقه سیاسی تجسس از حریم افراد می‌باشد. در نگارش حاضر نگاه جداگانه ضمن تحلیل مفهوم تجسس در عرف، لغت و شرع و تبیین مفهوم و حریم در نظام فقهی شیعه ابتدا به ادله‌ای که در اسلام محرم تجسس به عنوان عملی مجرمانه هستند، پرداخته و سپس در فصلی جداگانه به مواردی که تجسس از آنها مجاز و مباح به نظر می‌رسد، می‌پردازد. به‌طور کلی می‌توان گفت تجسس در اسلام با توجه به عموماتی از آیات و روایات و حکم عقل و سیره اطیر مطلق حرام و ممنوع می‌باشد اما ادله‌ای نیز وجود دارد که نشان می‌دهد در برخی از موارد تجسس جائز است. البته در تمام این موارد ظاهراً اباحه از باب ضروریات است و بسان اکل میته است و لذا باید حسب ضابطه

ضروریات عمل نمود و آن را به اندازه‌ای که ضرورت بدان حاصل آید تقلیل نمود چنانکه فقها گویند: "الضرورات تنقذ بقدرها". نه اینکه با نام جواز و اباحه به هتک کلی حریم افراد پردازیم. از سوی دیگر آنچه بسیار مهم و ضروری به نظر می‌رسد این است که حتی در موارد مباح نیز ضابطه این است که به هیچ وجه نتیجه‌ی آن اشاعه‌ی فحشا و منکر نباشد که در این صورت باز در شمول نهی و تجسس ممنوع خواهد بود.

حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محمد حسن حائری
دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

احسان علی اکبری بابوکانی
دانشجوی دکترای فقه و حقوق اسلامی
و معاون پژوهشی دانشگاه غیرانتفاعی امین.